

Bacheloroppgave

ADM650 Jus og administrasjon

Eurokrisen i lys av integrasjonsteorier

Maria Harstad og Linn Hersel

Totalt antall sider inkludert forsiden: 37

Molde, 21.05.2013

Høgskolen i Molde
Vitenskapelig høyskole i logistikk

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/ dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Dag Harald Claes

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

☒ ja ☐ nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

☐ ja ☒ nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

☐ ja ☐ nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

☐ ja ☒ nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 21.05.2013

Antall ord: 8741

Forord

Denne bacheloroppgaven er skrevet av Maria Harstad og Linn Hersel, som begge studerer Juss og administrasjon ved Høgskolen i Molde. Inspirasjon til oppgaven vår fikk vi etter en svært engasjerende forelesning med Dag Harald Claes, dr.polit., professor i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo, som omhandlet globalisering og internasjonal politisk økonomi. Der snakket han blant annet om valuta og finanskriser.

Temaet i oppgaven vår er EU. Vi ønsket å fordype oss i en organisasjon som var veldig dagsaktuell og får stadig mer oppmerksomhet på verdensbasis. Etter hvert i skriveprosessen endret problemstillingen, mens temaet fortsatt var der samme. Oppgaven har vært meget lærerik for oss, da vi fikk satt oss inn i mange emner som fra før av var ukjente.

Vi vil gjerne takke vår kunnskapsrike inspirator Dag Harald Claes, for god veiledning og gode innspill underveis.

Molde 21. mai 2013

Maria Harstad og Linn Hersel

Sammendrag

I denne oppgaven vil vi se på hvordan integrasjonsteorier kan forklare eurokrisen. Derav problemstillingen «Kan integrasjonsteorier forklare eurokrisen og måten EU-landene har håndtert den?». Vi har ikke forklart krisen fra 2008, men for å besvare problemstillingen vår var det nødvendig først å gi leseren et historisk overblikk over hvordan EU gjennom årene har utviklet seg, fra den spede begynnelse til dagens EU. Vi har også tatt for oss deler ved den økonomiske og monetære union.

Vi har valgt å se nærmere på to ulike integrasjonsteorier, liberal intergovernmentalisme og nyfunksjonalisme, som mulige forklaringer til hvordan krisen oppstod og hvordan krisen har blitt håndtert. Vi ser på om det er fruktbart å anvende disse teoriene på problemstillingen vår.

Innhold

1. Innledning	1
1.1 Tema.....	3
1.2 Problemstilling	4
2. En historisk oversikt	5
2.1 Fra kull- og stålunion til dagens EU	5
2.2 Maastricht-traktaten	7
2.3 Stabilitets- og vekstpakten	8
2.4 Den Europeiske sentralbanken	9
2.5 Eurokrise	9
3. Metode	11
4. Teorier som vil forsøke å forklare integrasjonsprosessen.....	13
4.1 Nyfunksjonalisme	14
4.2 Liberal intergovernmentalisme	15
5. Analyse og drøfting	18
5.1 Integrasjon og eurokrise sett i lys av nyfunksjonalistisk teori	18
5.2 Håndtering av eurokrise i lys av liberal intergovernmentalisme	22
6. Konklusjon.....	26
6.1 Implikasjoner for videre forskning:	27
7. Litteraturliste.....	28

1. Innledning

Europa er et gammelt kontinent. Ingen andre har kriget så jevnlig opp gjennom historien. Med enorme lidelser. EU, derimot, er et ungt prosjekt som har klart å sette en stopper for slike tragiske hendelser. I historisk perspektiv er det et eksperiment i hvordan land kan legge til side nasjonal suverenitet og styring på en rekke spesifikke områder for å skape tette forbindelser og samarbeid mellom enkeltmennesker (Frisvold 2012).

Man kan spørre om EU faktisk styrker fred og demokrati i dagens Europa. Den felles euroen forsterker kanskje problemene for noen stater, og gjør det vanskeligere for dem å løse egne kriser. Resultatet kan derfor se ut til å bli mer konflikt – og kanskje mindre demokratisk styring - både internt og mellom noen stater. Skeptikere vil hevde at EU derfor ikke bare er løsningen, men også del av problemet. Kanskje viser de økonomiske krisene at dagens fordeling av makt mellom medlemsstater og EU ikke er bærekraftig. Enten må euro-statene inngå et ennå tettere samarbeid, for eksempel om finanspolitikk, eller så må medlemsstatene ta tilbake noe av sin myndighet, slik at EU kan holde seg til sin kjernevirksomhet: fred. Da må EUs makt krympe for å bli en bedre løsning for å løse færre problemer. Slike vekslinger mellom sentralisering og desentralisering av makt er typisk i føderale ordninger – med fragmentering og total sentralisering som to truende ytterpunkter (Føllesdal 2012).

Utvidelsene av EU og en stadig mer omfattende politisk dagsorden har, sammen med økonomiske drivkrefter, ført til en betydelig økonomisk, rettslig og politisk integrasjon mellom europeiske land. Samtidig med en stadig raskere og mer omfattende integrasjonsprosess har det oppstått økonomiske og politiske kriser som EU-systemet så langt ikke har maktet å håndtere på en tilfredsstillende måte. At EU opplever kriser er ikke nytt. EU og EUs institusjoner har oppstått og utviklet seg gjennom ulike typer av kriser (Forskningsrådet 2012).

Den globale finanskrisen og virkningene av denne har siden 2008 ført til at EU står ovenfor sin kanskje største krise noensinne. I flere land har den økonomiske krisen utviklet seg til en gjelds- og bankkrise, som igjen har ført til store politiske og sosiale utfordringer. Krisen vil fortsatt kreve anstrengelser fra landene selv og fra EU (Europaportalen 2012).

EU som politisk system befinner seg et sted mellom en internasjonal organisasjon og en føderalstat overordnet medlemslandene. Dersom EU er en form for statsdannelse, vil vi raskt spørre om hvor demokratisk Unionen er, siden styreform er et viktig kjennetegn ved stater. Er EU å betrakte som en internasjonal organisasjon, vil vi ikke forvente at den er demokratisk, siden internasjonale organisasjoner er rammer for samarbeid mellom stater, noe som tradisjonelt ikke skjer gjennom en demokratisk prosess (Claes og Førland 2010, 15).

EU passer ikke særlig godt inn i tradisjonelle klassifiseringer av politiske enheter. Som oftest er det lett å si noe om kommune, fylke, stat, føderalstat eller en internasjonal organisasjon. EU er et spesielt fenomen, og noe helt tilsvarende EU finnes ikke. EU er noe mer enn en internasjonal organisasjon, men mindre enn en (føderal)stat (Claes og Førland 2010, 26).

Det som skiller EU fra andre internasjonale organisasjoner, er at de felles institusjoner som EUs medlemsland har opprettet, til en viss grad er gitt selvstendig myndighet. I tradisjonelle internasjonale organisasjoner er det et utbredt prinsipp at alle medlemsland må være enige i alle beslutninger. Det finnes viktige unntak, men dette er hovedregelen. EU har beveget seg forholdsvis langt bort fra dette prinsippet. Det gjør at EU er noe mer enn en mellomstatlig organisasjon, EU får et visst preg av å være en overnasjonal organisasjon (Claes og Førland 2010, 27).

Hva menes med at en organisasjon er overnasjonal? For det første bør overnasjonale organisasjoner skilles fra organisasjoner av rent konsultativt eller rådgivende karakter. Grunnen er at organisasjoner der myndighetsområdet er begrenset til slik virksomhet, ikke kan fatte vedtak med bindende virkning for medlemslandene. Det virker derfor meningsløst å si at en organisasjon av denne typen i noen forstand skulle være «overordnet» de nasjonale besluttende organer i de enkelte medlemsland. For det andre må overnasjonale organisasjoner avgrenses fra organisasjoner som er bygget på såkalt «intergovernmentalisme». I en slik organisasjon er det riktignok mulig å fatte bindende vedtak, men bare forutsatt at det foreligger enstemmighet eller konsensus blant medlemslandene. Heller ikke organisasjoner av denne typen kan derfor sies å være «overordnet» medlemslandenes nasjonale myndigheter, siden ingen forpliktes til å følge opp vedtak som de selv ikke støtter (Hovi og Underdal 2008, 143). For det tredje bør

klassen av «overnasjonale» organisasjoner begrenses til bare å omfatte organisasjoner som har oppnådd sin myndighet på lovlig vis, det vil si i samsvar med gjeldende internasjonal rett. Folkeretten bygger som kjent på prinsippene om like rettigheter og selvbestemmelses for alle nasjoner. Det synes derfor rimelig å si at en internasjonal organisasjon kan tilegne seg legitim myndighet bare ved at medlemslandene enten frivillig avstår suverenitet til en organisasjon eller aksepterer at organisasjonen tiltar seg økt makt (Hovi og Underdal 2008, 144).

Overnasjonale organisasjoner bør skilles fra regulære føderasjoner. En føderasjon kan defineres som «(a) union of states in which the control of the external relations of all the member states has been permanently surrendered to a central government so that the only state which exists for international purposes is the state formed by the union...»(Parry et al. 1986:129 i Hovi og Underdal 2008, 145). En så omfattende myndighet kreves ikke her av en overnasjonal organisasjon. I stedet er medlemsstatene i slike organisasjoner stadig å betrakte som individuelle suverener på alle områder enn der hvor de eksplisitt har avgitt sin myndighet til organisasjonen (Hovi og Underdal 2008, 145).

Europeisk integrasjon har endret forholdene i Europa. Overnasjonale organisasjoner vil ikke kunne behandle kriser som eurokrisen på samme måte som enkeltland utenfor slike organisasjoner kan gjøre det. EU er òg i særklasse ved å ha innført en økonomisk og monetær union.

1.1 Tema

Ved valg av tema ønsket vi begge å skrive noe som var engasjerende og dagsaktuelt. De daglige nyhetene fra EU er preget av finansiell uro, gjeldsproblemer og usikkerhet om euroens fremtid. Den økonomiske krisen har også ført til en sosial og politisk krise i mange EU-land, med stor arbeidsledighet og mistillit til nasjonale politikere. Mange av de europeiske økonomiene sliter med lav vekst, manglende innovasjon og dårlige offentlige finanser. Det er mange årsaker til dagens problemer. En av de viktigste årsakene til gjeldskrisen er at mange stater i lang tid ikke har hatt god nok styring med nasjonale budsjetter. Medlemsstatene i eurosamarbeidet har heller ikke klart å overkomme innebygde svakheter som har ligget i konstruksjonen. Krisen har videre vist hvor sammenvevet europeiske stater, samfunn og økonomier er blitt (NOU 2012:2a).

1.2 Problemstilling

Vi vil se på et case i oppgaven vår. Casestudier er intensive kvalitative studier av en eller noen få undersøkelsesenheter (Andersen 2013, 14). Case kan være organisasjoner (eller deler av dem), beslutninger, forhandlinger, en diskurs, et hendelsesforløp, en handling, en prosedyre, et utsagn etc (ibid). I en studie av en beslutningsprosess i en organisasjon er prosessen caset og organisasjonen er undersøkelseskontekst (ibid). I vår oppgave vil eurokrisen være caset, og EU som organisasjon, undersøkelseskonteksten. Vi er interessert i å se på om integrasjonsteorier kan brukes til å forklare denne krisen som har oppstått og om de kan brukes til å forklare håndteringen av den.

Vår problemstilling blir dermed som følgende:

Kan integrasjonsteorier forklare eurokrisen og måten EU-landene har håndtert den?

Det finnes et utvalg av integrasjonsteorier. Vi har valgt å se på om nyfunksjonalismen, og særlig spillover-mekanismen, kan brukes for å forklare hvordan eurokrisen har oppstått. Videre vil vi undersøke om liberal intergovernmentalisme kan brukes til å se på håndteringen av krisen. Vi vil med dette altså ikke prøve å forklare eurokrisen, men se på teoriernes relevans ovenfor temaet.

2. En historisk oversikt

EU er det mest vellykkede eksempelet på institusjonalisert internasjonal politisk koordinering i den moderne verden. Men det er lite enighet om en korrekt forklaring på utviklingen. Fra signeringen av Romatraktaten, til inngåelse av Maastrichtavtalen har EU utviklet seg gjennom en rekke internasjonale forhandlinger, hver med sin agenda for å kunne sikre intervensjon. Den mest fundamentale oppgaven står ovenfor et teoretisk hensyn av europeisk integrasjon for å forklare disse forhandlingene (Moravcsik 1993, 473). Denne oversikten vil inneholde elementer ved EUs historie, fra den spede begynnelse og frem til i dag, som er relevante i forhold til vår problemstilling, det vil derfor være flere elementer ved EU som er utelatt.

2.1 Fra kull- og stålunion til dagens EU

I kjølvannet av andre verdenskrig pekte kraftige politiske, økonomiske og strategiske hensyn i retning av en europeisk integrasjon. Europeiske land ønsket å forsikre seg om at det ikke ville bli noen gjentakelse av 1914 og 1939, da europeiske konflikter ødela kontinentet og utviklet seg til å bli verdenskriger. Økonomisk var det et sterkt ønske om internasjonalt samarbeid og handel for å gjenoppbygge et Europa herjet av krig. Strategisk følte mange i Europa seg truet av Sovjetunionens utvidelse inn i Øst-Europa på slutten av 1940-tallet og av utsiktene til at Europa ville bli irrelevant i den fremvoksende bipolare verdensordenen (Heywood 2004, 114). Spesielt forsoning mellom Frankrike og Tyskland var viktig, og i 1952 opprettet de Den europeiske kull- og stålunion (EKSF), sammen med Belgia, Italia, Nederland og Luxembourg. Siden kom Det europeiske økonomiske fellesskap (EØF-traktaten, eller Roma-traktaten) og Det europeiske atomenergifellesskap (Euratom) i 1957 (Ruud og Ulfstein 2011, 221). EØF skulle fremme frihandel – fri bevegelse av varer, tjenester, arbeidstakere og kapital – mellom medlemslandene som virkemiddel for å sikre velstand og fred. Dette innebar også en tollunion, med felles tollsatser og felles handelspolitikk overfor andre land. Dessuten ble en felles landbrukspolitikk (CAP) et sentralt samarbeidsområde (Europaportalen 2012). Hensikten med Euratom var å samordne fremstillingen og utnyttelsen av kjernekraften i medlemslandene, og begrense muligheten til utnyttelse til andre formål, spesielt militære (snl.no). Disse ble slått sammen i 1967 og dannet De Europeiske Fellesskaper, EF og etter hvert sluttet flere land seg til fellesskapet. Danmark, Irland, Storbritannia ble medlemmer i 1973, Hellas i 1981, Spania og Portugal i 1986, Sverige, Finland og Østerrike i 1995.

I 1986 trådte Enhetsakten i kraft. Den representerte et viktig skritt framover ved å åpne for flertallsbeslutninger i saker tilhørende gjennomføringen av det indre marked (Kalnes et.al 2010, 79). Med Maastricht-traktaten, som trådte i kraft i 1993, ble EF omdøpt til EU, og samarbeidet ble bygd videre ut. Blant annet ble det vedtatt å etablere en økonomisk og monetær union (ØMU) med felles valuta (euro). Et samarbeid på det justis- og innenrikspolitiske område ble opprettet, og EU fikk et samarbeid om en felles utenriks- og sikkerhetspolitikk (FUSP) (Europaportalen 2012). En ny stor utvidelse av EU mot øst kom i 2004 med Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn, samt Kypros og Malta. I 2007 ble Bulgaria og Romania medlemmer. I 2012 har EU 27 medlemsland, og over en halv milliard mennesker er nå borgere i EU. Kroatia vil etter planen bli medlem 1. juli 2013 (regjeringen.no). Makedonia, Montenegro, Tyrkia og Island er i forhandlinger om framtidig medlemskap (Ruud og Ulfstein 2011, 222).

EU har ikke hatt kompetanse innen finanspolitikken. Dette har ligget hos statene. Siden midten av 80-tallet har EU gått gjennom radikale forandringer. EUs lovgivning har hatt en utvikling mot stadig mer integrasjon og ekspansjon. Ved Maastricht-avtalen oppsto finanspolitikken som et nytt område for EU. Maastricht-avtalen ble undertegnet i februar 1992, og trådte i kraft i november 1993. Traktaten medførte meget store endringer, symbolisert ved at EF ble til EU (NOU 2012:2b). Det er ikke et nytt samarbeid som står fram. Målene er de samme som de har vært fra begynnelsen: Det skal bringe Europas folk nærmere sammen og sikre fred, økonomisk utvikling, velferd og sysselsetting. EU-samarbeidet er et samarbeid mellom uavhengige og selvstendige stater. Fordi medlemslandene ser seg tjent med det, har de innenfor viktige områder besluttet å utøve deler av sin myndighet i fellesskap for å nå felles mål. Det er medlemslandene selv som til enhver tid avgjør samarbeidets innhold og videre utvikling. Den europeiske union er derfor ingen uavhengig enhet, overordnet medlemslandene. Den europeiske union uttrykker medlemslandenes samlede politiske vilje til et forsterket og utvidet samarbeid (St.meld. nr. 40 1993-94).

EU finansieres i dag gjennom toll- og landbruksavgifter, en andel av merverdiavgiften i medlemslandene, pluss direkte overføringer fra medlemslandene. Det er imidlertid medlemslandene som avgjør størrelsen på organisasjonens inntekter. EU har ingen selvstendig rett til å kreve inn skatter eller avgifter (Claes og Førland 2010, 28).

2.2 Maastricht-traktaten

Etter Maastricht-traktaten av 1992 snakker man om EUs tre pilarer: Den første pilaren består av kjerne områdene for de tre opprinnelige traktatene, den andre pilaren inneholder den felles utenriks- og sikkerhetspolitikken, mens den tredje inneholder diverse rettslige og interne spørsmål (Hovi og Underdal 2008, 91). I tillegg innebar Maastricht-traktaten en tilføyelse av nye prinsipper, bl.a. nærhetsprinsippet, og et mål om en felles valuta, etablering av en økonomisk og monetær union (ØMU), en felles sentralbank og felles unionsborgerskap. Euroen ble etablert som den offisielle myntenheten for EU (Ruud og Ulfstein 2011, 222).

Det viktigste med Maastricht-traktaten er kanskje det avgjørende steget den representerte på veien mot fullføring av det indre marked. Traktaten legger til grunn at medlemslandene må koordinere sin økonomiske politikk og fastsetter de såkalte Maastricht-kriteriene. De mest kjente er:

1. Et lands inflasjon kan ikke overstige gjennomsnittet av inflasjonsraten i de tre medlemslandene med lavest inflasjon.
2. Årlig underskudd i statsbudsjettet kan ikke overstige 3 prosent av BNP.
3. Offentlig gjeld kan ikke overstige 60 prosent av BNP (nho.no).

I pakt med Maastricht-avtalen av 1992 innførte EU en felles pengeenhet 1. januar 2002 (ndla.no). Euroen ble introdusert som elektronisk betalingsmiddel 1. januar 1999 i alle EU-land som hadde oppfylt konvergenskriteriene, og som ønsket å delta. Finansministerne i disse landene fastsatte de endelige vekslingskursene mellom nasjonale valutaer og den nye valutaen. Dermed ble også de faste bilaterale kursene mellom alle de deltagende medlemslandene definert. Samtidig ble det åpnet for transaksjoner i euro mellom banker, og i valutahandel (Lie 2007, 52). Samtidig forsvant mange gamle, lokale valutaer som tyske mark, italienske lire og spanske pesetas. Utsiftingen markerte at det indre markedet var å anse som fullført, og at EU som organisasjon var fullt etablert. Innføringen av euro har imidlertid ikke gitt så stor vekst som man regnet med. Flere av de store landene sliter med budsjettunderskudd (ndla.no). I dag benytter 17 av de 27 medlemslandene i EU euro som valuta.

(ajnnews.com)

2.3 Stabilitets- og vekstpakten

Stabilitets- og vekstpakten (SVP) ble formulert under toppmøtet i Det europeiske råd i Dublin i desember 1996, og vedtatt under toppmøtet i Amsterdam i 1997. SVP trådte i kraft ved innføringen av euro 1. januar 1999. Pakten må sees i sammenheng med konvergenskriteriene som ble vedtatt i Maastricht-traktaten. Konvergenskriteriene var kriterier som måtte oppfylles ved inntreden i eurosamarbeidet, mens SVP var ment for å kontrollere at den samme økonomiske politikken ble ført også etter inntreden. Spesielt arbeidet Tyskland for at kriteriene om et budsjettunderskudd på under 3 % av BNP og en statsgjeld på mindre enn 60 % av BNP fortsatt ble fulgt. Siden euroområdet har felles pengepolitikk og felles rente, er man i praksis avhengig av at alle deltakerne fører en relativt lik politikk når det gjelder den delen av den nasjonale økonomiske politikken som påvirker inflasjonen. De som står utenfor eurosone, kan selv velge å ha et høyere forbruk, men står da i fare for å få en høyere inflasjon enn nabolandene. Men innenfor eurosone vil enkeltlands overforbruk ha mindre effekt på inflasjonen i hele området – dersom da ikke alle bruker mer enn de skal. Hensikten med SVP er å føre kontroll med at enkelte regjeringer ikke bruker forholdsvis mer penger enn andre medlemslands regjeringer. Rådet har derfor mulighet til å sanksjonere medlemsland med for store budsjettunderskudd i form

av bøter som innbetales til Kommisjonen. SVP bidro i euroens første år til å sikre at den nye valutaen etablerte seg som en troverdig pengeenhet både innad i EU og den internasjonale økonomien. Når en del år har gått, har det imidlertid vist seg at paktens svært strenge regler er blitt vel vanskelige å etterleve for en del av eurolandene. Videre synes SVP å ha hatt en sterkere disiplinerende effekt for små land enn for de største. Både Frankrike og Tyskland har (paradoksalt nok) hatt flere år med for store underskudd. Likevel har de sluppet bøter etter kompromissvedtak i Rådet (Lie 2007, 176).

2.4 Den Europeiske sentralbanken

Den Europeiske sentralbanken (ECB) i Frankfurt overtok ansvaret for pengepolitikken da denne ble felles i 1999. Banken befinner seg øverst i et hierarki, med de gamle, nasjonale sentralbankene under seg (Østerud 2007, 312). Totalt var det rundt 300 millioner europeere som fra 1. januar 2002 skiftet ut sine nasjonale valutaer med euroen. Italienske Mario Draghi har siden den 1. november 2011 fungert som sentralbankens president. Bankens hovedkontor ligger i Frankfurt, Tyskland. Et nytt hovedkvarter der er under bygging, og skal etter planen være ferdig i løpet av 2014. Estland, Litauen, Slovenia og Kypros ble euro-medlemmer i 2007. Den europeiske sentralbanken har til oppgave å bevare pris-stabiliteten i euro-området, og bidra til høy sysselsetting og en økonomisk vekst uten for sterk inflasjon. Dens viktigste virkemiddel er rentepolitikken. De «gamle» EU-landene Danmark, Sverige og Storbritannia har valgt å stå utenfor (nrk.no).

2.5 Eurokrise

Mange europeiske land ble hardt rammet av den globale finanskrisen i 2008-2009. Svikt i skatteinntekter, økte utgifter til arbeidsledighetstrygd og tiltak for å hindre sammenbrudd i det finansielle systemet svekket offentlige finanser kraftig. I tillegg brukte mange land finanspolitikken aktivt for å motvirke nedgangskonjunkturen. Land som allerede før krisen var preget av svake offentlige finanser, underskudd i utenriksøkonomien og/eller lav økonomisk vekst, var særlig sårbare (Meld. St. 2 2011–2012).

I løpet av 2010 ble det mer og mer snakk om den europeiske (stats)gjeldskrisen. Den økonomiske debatten fikk et nytt akronym: PIIGS. Forkortelsen står for Portugal, Irland, Italy, Greece og Spain. Fem land som ble oppfattet å være i dyp krise (Claes et al. 2012, 233). Innenfor eurosonen utspilte det seg en historie med Tyskland i rollen som eksportmaskin og PIIGS-landene som gjeldsfinansierte importører. Det er flere grunner til at det ble slik. En viktig grunn er at Tyskland i realiteten

devaluerte innenfor euroen i perioden etter at den ble introdusert i 1999 fram til 2008. Før euroen så dagens lys, den gangen Tyskland (og før det Vest-Tyskland) hadde sin egen valuta, ble den tyske mark revaluert (eller de svakere landene devaluerte) med jevne mellomrom. Slik var det fordi tysk disiplin i lønnsdannelsen, god produktivitetsutvikling og lav prisstigning (og lavt innenlandsk forbruk) gjorde at tysk konkurransekraft ellers ikke hadde vært til å leve med for deres partnere. Med euroen forsvant muligheten for å justere via valutakursen. Det som isteden skjedde var at de velkjente tyske dydene fortsatte å virke, og målt i kostnader per arbeidstime fikk Tyskland forbedret sin posisjon vis-à-vis PIIGS-landene med drøye 20 prosentpoeng på snaue 10 år (Claes et al. 2012, 233-234).

Verken de søreuropeiske landene (eller Irland) har noen gang hatt tyskernes evne til stadig å utvikle sin konkurransekraft over tid. Under euroen kom imidlertid enda en ny faktor til. De fikk låne penger til «tyske rentenivåer». Dette gjaldt både korte og lange renter. De korte rentene ble langt lavere enn temperaturen i forbruksdrevne importøkonomiene skulle tilsi fordi den europeiske sentralbanken (ECB) må sette sin rente i utgangspunkt i situasjonen i eurosonen samlet og i det regnestykket teller kjernelandene (Tyskland, Frankrike, Østerrike og Nederland) mye mer enn de økonomiske svakere landene i periferien. Resultatet ble at periferilandene fikk altfor lave renter under oppgangstider, mens den samme renten passet kjernelandene godt (Claes et al. 2012, 234).

Da krisen kom, rammet den økonomien og etter hvert den offentlige økonomien i PIIGS-landene via flere mekanismer: For det første hadde det globaliserte finansmarkedet skapt ny tilgang på billige lån med kort løpetid og må stadig refinansieres for at låntaker skal greie å drive videre. (Claes et al. 2012, 235). Krisen kunne kanskje vært avverget eller betydelig redusert hvis eurolandene hadde hatt adekvate virkemidler å sette inn tidlig i løpet. Det var ikke tilfellet blant annet fordi eurosonen ikke er satt opp for å håndtere kriser. Det manglet politisk og institusjonell beredskap, men heller ikke den intellektuelle beredskapen var som man kunne ønske seg (Claes et al. 2012, 236).

3. Metode

Vi vil som nevnt tidligere se på et case i oppgaven vår. Casestudier er intensive kvalitative studier av en eller noen få undersøkelsesenheter (Andersen 2013, 14). Case kan være organisasjoner (eller deler av dem), beslutninger, forhandlinger, en diskurs, et hendelsesforløp, en handling, en prosedyre, et utsagn etc. (ibid). I en studie av en beslutningsprosess i en organisasjon er prosessen caset og organisasjonen er undersøkelseskontekst (ibid). For vår del er eurokrisen caset, og EU som organisasjon, undersøkelseskonteksten. Når aktørenes handlinger og synspunkter kartlegges for å karakterisere den undersøkelsesenheten de inngår i, blir de observasjonsenheter eller databærende enheter (ibid). Våre databærende enheter vil være forfattere av bøker, artikler, intervjuer og kommentarer, samt offentlige dokumenter.

I vår oppgave benytter vi dokumentundersøkelse. En dokumentundersøkelse er studie av dokumenter – tekster, statistikker, o.l. – utarbeidet av andre enn forskeren selv (sekundærdata) (Jacobsen 2005, 14). Ifølge Jacobsen er det tre situasjoner der kildegransking vil være spesielt godt egnet. Den første er når det er umulig å samle inn primærdata. En grunn til at dette kan være umulig er at kildene befinner seg i en posisjon der vi ikke har tilgang til dem. De kan være høye myndighetspersoner – ministre eller toppledere i store bedrifter – som ikke er villige til å gi intervjuer, for å ikke si observeres. I slike sammenhenger må forskere ofte benytte seg av hva personene selv har sagt og skrevet (Jacobsen 2005, 164). Den andre situasjonen er når vi ønsker å få tak i hvordan andre har fortolket en viss situasjon eller hendelse. Og til sist når vi ønsker å få tak i hva mennesker faktisk har sagt og gjort. Bruk av sekundærdata innebærer at vi benytter oss av data som er samlet inn av andre. Hovedproblemet er at slike data kan ha vært samlet inn og brukt i en helt annen hensikt enn det vi har (ibid). De viktigste valgene ved dokumentundersøkelser er knyttet til hvilke dokumenter vi velger ut, og hvor stor troverdighet de enkelte dokumentene har (ibid). Ved utvalg av kilder er hovedproblemet knyttet til hvilken grad vi kan stole på den kilden vi velger.

Vi har både brukt førstehåndskilder og andrehåndskilder til vårt empiriske materiale. En førstehåndskilde er ifølge Jacobsen informasjon fra en person som selv har deltatt i noe, mens en andrehåndskilde er informasjon fra en person som ikke selv har vært til stede ved en hendelse, men som har hørt om den fra andre. Jo lenger bort vi kommer fra

førstehåndskilden, desto fler personer har beskrivelsen «gått gjennom». Hver person lager sin fortolkning, velger ut sin informasjon, osv. (Jacobsen 2005, 181). Her må vi være oppmerksomme på at alle dokumenter vi finner ikke nødvendigvis er objektive, men at de kan være farget av for eksempel forfatterens standpunkt i forhold til EU, personlige meninger og synspunkter.

Det er viktig å se på hvem avsenderen av informasjonen er. I følge Jacobsen går det et vanlig skille mellom personlige og institusjonelle kilder. En personlig kilde innebærer at ett enkelt menneske står som avsender. En institusjonell kilde er informasjon som det står en kollektiv enhet bak, f.eks. en organisasjon, en forening, en gruppe mennesker (Jacobsen 2005, 182). I oppgaven vår har vi brukt begge typer avsendere. Det har vært nødvendig å vurdere kvaliteten på våre kilder. Når vi bruker personlige kilder må vi undersøke hvilken kunnskap og kompetanse denne kilden har, og når vi bruker institusjonelle kilder må vi vurdere hvor troverdig selve institusjonen er. Ved våre personlige kilder har vi måttet gjøre en avveining om hvilke vi skulle ha med eller ikke. Som institusjonell kilde har vi for eksempel brukt mye regjeringen.no. Dette ser vi på som en nøytral kilde som ikke har noen egeninteresse i å få fram et spesielt bilde av eurokrisen. Vi har unngått å bruke kilder fra rene «ja-til-EU»-sider og «nei-til-EU»-sider på nettet, da vi antar at disse ikke vil være nøytrale og at deres syn på eurokrisen vil være preget av deres standpunkt.

4. Teorier som vil forsøke å forklare integrasjonsprosessen

EU kan analyseres som et vellykket mellomstatlig regime designet til å administrere økonomisk avhengighet gjennom forhandlet politikk. Avgrensninger og utvidelser av eksisterende teorier om utenlandsk politisk økonomi, mellomstatlige forhandlinger og internasjonale regimer gir en generaliserende forklaring av utviklingen. Slike teorier hviler på antakelsen av at staters atferd blir gjenspeilt av de rasjonelle handlingene fra samfunnsmessig påvirkning innenlands, og påvirkning fra sine strategiske omgivelser utenlands (Moravcsik 1993, 474).

En teori forteller noe om hvordan ulike fenomener står i forhold til hverandre, og også hvilke prosesser og mekanismer som gjelder (Jacobsen 2005, 119). Hvis en teori er god, vil den beskrive hvilke prosesser og mekanismer som finner sted. Med en god teori i bakhånd kan vi også til en viss grad uttale oss om årsak og virkning ut fra rene tvernsnittsstudier (ibid). Mange teorier vil forsøke å forklare prosesser og utfall av integrasjonen i Europa. Teorier er gode hjelpemidler for å forstå hvordan EU fungerer og hvordan det har utviklet seg.

Teorier – og forskjellene mellom dem – trer ofte tydeligere fram når de blir brukt på empirisk materiale (Claes og Førland 2010, 39). Vi vil se på hvordan integrasjonsteorier kan brukes på vårt empiriske materiale, som vil være publikasjoner vedrørende eurokrisen.

Internasjonal integrasjon kan beskrives gjennom stadier for nedbrytning av økonomiske skranker og oppbygning av rammer (Østerud 2007, 314). Det finnes flere teorier som vil forsøke å forklare slike prosesser. Vi vil konsentrere oss om to av dem, nyfunksjonalisme og liberal intergovernmentalisme (LI).

Dette er en empirisk avgrenset studie, teoriene er ikke vurdert opp mot andre deler av den europeiske integrasjonsprosessen. Det finnes andre teorier som også burde ha vært vurdert, men siden dette er en bacheloroppgave med en begrenset ramme, har vi altså valgt å se på disse to.

4.1 Nyfunksjonalisme

Nyfunksjonalismen er utviklet og videreutviklet mellom 1955 og 1975 av Haas, Phillippe Schmitter, Leon Lindberg, Stuart Scheingold, Donald Puchala, Joseph Nye og mange andre. Dens teoretiske kjerne forblir det mest omfattende forsøket på å gi en generell teori av europeisk integrering. Nyfunksjonalismen sentrale spådom var at europeisk integrasjon skulle være selvdrevet. Det teoretiske grunnlaget for denne spådommen var konseptet «spillover», hvor de første skrittene mot integrering utløser en økonomisk og politisk dynamikk som fører til videre samarbeid (Moravcsik 1993, 474).

Regjeringene og statsapparatene er ikke de sentrale aktører i nyfunksjonalistenes forståelse av europeisk integrasjon. Innenrikspolitikken er langt på vei bort. Her spilles hovedrollene av næringslivsledere og eurokrater, dvs. ledere og ansatte i fellesskapsorganene, først og fremst Kommisjonen. Nyfunksjonalismen mangler ikke prediksjonskraft. Problemet er at spådommene ikke har slått til. Det har svekket dens prestisje. Likevel dominerte nyfunksjonalismen, om enn i modifiserte former, integrasjonsforskningen i flere tiår etter at statsviteren Ernest Haas og hans medarbeidere på slutten av 1950-tallet forklarte hvordan integrasjonsprosessen i Vest-Europa ville skape et nytt, overnasjonalt fellesskap som kom til å overta mange av de gamle nasjonalstatens funksjoner (Haas 1958; Lindeberg 1963 i Claes og Førland 2010, 35).

Nyfunksjonalismen opererer med to typer spill-over: funksjonell (øko) og politisk. Den første er den viktigste, og den som særpreger teorien. Et sentralt premiss - selv om det ikke alltid er klart uttrykt - er at det moderne industrisamfunnets produksjons-, distribusjons- og kommunikasjonsteknologi gjør selv de største vesteuropeiske landene for små til å fungere effektivt. Større enheter, på tvers av landegrensene, er mer lønnsomme; nasjonalstaten er funksjonelt avleggs (Claes og Førland 2010, 35).

Funksjonell spillover oppstår når ufullstendig integrasjon undervurderer effektiviteten av eksisterende politikk, både i områder som allerede er integrert og i sektorer som er knyttet til økonomien. Dermed skapes press for å utdype og utvide politisk koordinering. Funksjonell spillover er økonomisk, det gjenspeiler den tett sammenkoblede karakteren av moderne økonomier, hvor statlig intervensjon i en sektor frembringer økonomiske skjevheter andre steder. Suverenitet og integrering blir derfor ustabil, uten kontinuerlig styrket politisk koordinasjon, hvor EU ville mislykkes med å håndtere «de komplekst

forbundet og høyt kontroversielle temaer på europeisk agenda», og således mistet sin legitimitet (Haas, in Caporaso and Keeler 1993 i Moravcsik 1993, 475). Vi kan si at funksjonell spillover skaper integrasjon nedenfra: fra de enhetene som økonomien i et samfunn bygger på. Politisk spillover kan betraktes som integrasjon ovenfra: fra dem som er satt til å styre de felles institusjonene. Siden sektorene i økonomien henger så tett sammen – er dette bindeleddet mellom funksjonell og politisk spillover – vil eurokratene innse at ytterligere integrasjon er nødvendig. De blir dermed pådrivere i integrasjonsprosessen. De samme personenes ønsker om utvidede fullmakter og mer makt og ressurser kan virke i samme retning (Claes og Førland 2010, 36).

4.2 Liberal intergovernmentalisme

Liberal intergovernmentalisme er en kombinasjon av innenrikspolitikk, regimeteori og forhandlingsteori med statene som hovedaktører. Dens fortrinn er at den dermed fanger inn så mange aspekter ved integrasjon, både på nasjonalt og internasjonalt nivå, og presenterer dem i sammenhengende teori. Et problem er dens manglende prediksjonskraft: LI-teori egner seg bedre som et skjema til å forklare fortiden enn som et redskap til å spå fremtiden (Wincott 1995; Moravcsik 1995 i Claes og Førland 2010, 35). Dermed kan forklaringene dens lett få preg av systematisert etterpåklokskap (Claes og Førland, 2010, 35).

Intergovernmental teori søker å analysere EU som et resultat av strategier forfulgt av rasjonell opptreden fra regjeringer på basis av deres preferanser og makt. De viktigste agendaene og beslutningene i EUs historie, der felles retningslinjer er opprettet eller reformert, er forhandlet mellomstatlig, men kan de være konsekvent beskrevet i vilkår av en teori om mellomstatlige forhandlinger? Som mange internasjonale forhandlinger, er EUs beslutninger av den type som kan bli sett på som et spill av koordinering med fordelaktige konsekvenser. Med andre ord, et forhandlingsspill med samme vilkår av samarbeid (Sebenius 1991, Krasner 1991, Garrett 1992 i Moravcsik 1993, 496).

Sammensetningen av innenlands bestemte nasjonale preferanser definerer en «forhandlingsarena» av potensielle levedyktige avtaler, som hver genererer fordeler for en eller flere deltakere. Hvis regjeringer skal føre en felles politikk, må de kollektivt velge én. Valget mellom ulike avtaler har ofte fordelingsmessige konsekvenser; regjeringer er derfor sjelden likegyldige ovenfor dem. Forhandling er en prosess av kollektive valg, der ulike interesser forsones (Moravcsik 1993, 497). Forhandlingsspill reiser to analytiske

problemer. Lax og Sebenius (1986) viser til disse som problemer av «å skape» og «å hevde» verdi. De kan være ment som koordinerende og forhandlende aspekter av strategisk samhandling. Det første problemet berører bekymring for effektiviteten av forhandlinger. Forhandlinger skaper verdi av gjensidig tilrettelegging og fordelaktige utvekslinger, men høye kostnader og tvangspregede forhandlinger kan vanskeliggjøre samarbeidet. Strategisk adferd kan føre til at regjeringer holder tilbake informasjon om gjensidig fordelaktige avtaler, forhandlingen kan kreve kostbare trusler og håndheving kan være dyrt eller umulig. Internasjonale institusjoner kan hjelpe til å bøte på noen av disse problemene ved å foreslå potensielle avtaler, gi regler for beslutningsprosesser, og dømme ved uenigheter. Det andre problemet berører bekymring om fordelaktige konsekvenser av mellomstatlige forhandlinger. Valget av et bestemt utfall blant mange andre mulige angir fordelingen av forventede kostnader og fordeler blant nasjonale myndigheter. Regjeringer forhandler hardt for å oppnå fordeler. For å kunne forklare forhandlingens utfall, er det nødvendig å forstå faktorene som redegjør for den relative makten. Å skape og hevde verdi opptrer ofte samtidig. Forhandlingsanalyser har identifisert en rekke faktorer som kan påvirke de fordelingsmessige utfallene av internasjonale forhandlinger, blant annet nivå og symmetri av informasjon, grad av kommunikasjon, potensialet for strategisk feiltolkning av interesser, muligheten for å lage troverdige forpliktelser, forventninger og dyktighet ved forhandlingspartene (Moravcsik 1993, 497).

Det kan diskuteres om liberal intergovernmentalisme (LI) har klare nok hypoteser til å kalles en teori, eller om det snarere er snakk om en systematisering av uuttalte forutsetninger og tilnærminger som de fleste historikere og statsvitere som regel går ut fra når de diskuterer internasjonal politikk (Wincott 1995; Moravcsik 1995; Førland 1997). Moravcsik er, som betegnelsen sier, «intergovernmentalist», det vil si han mener EU primært skal betraktes som en mellomstatlig organisasjon der de nasjonale regjeringene og deres forvaltningsapparater er de viktigste aktørene (Claes og Førland 2010, 33).

Det «liberale» elementet i LI-teori er stikkord for innenrikspolitikken. Studiet av innenrikspolitikken i EU-landene er et slags første trinn i en LI-analyse av europeisk integrasjon (Claes og Førland 2010, 34). Moravcsik betrakter innenrikspolitik som en interessekamp mellom forskjellige nasjonale grupperinger: partier, næringslivs-organisasjoner osv. Disse grupperingene kjemper om kontroll over statsapparatet, og dermed over hvordan landets nasjonale interesser skal defineres – og hvilke mål og

strategier myndighetene skal ha for EU-samarbeidet. Moravcsik viser hvordan gjensidig avhengighet (interdependence) mellom statene i Vest-Europa kan gjøre stater med konkurransedyktig næringsliv tilbøyelige til å søke samarbeidsløsninger på det økonomiske området, som tollunion og det indre marked (ibid).

Det liberale resonnement - presist det som i faglitteraturen ofte kalles som «liberal (ny)institusjonalisme» - tillegger internasjonale organisasjoner større betydning:

1. Særlig blant de rike industrilandene pågår det en stadig tettere sammenveving av samfunn på tvers av landegrenser. Denne avnasjonaliseringen av næringsliv, kulturliv og andre virksomhetsområder svekker den enkeltes stats styringskapasitet. Stater og samfunn forsøker å kompensere for dette blant annet ved å bygge opp internasjonale institusjoner - regimer og organisasjoner - med større rekkevidde og utvidet myndighet.
2. Mange av disse institusjonene har et funksjonelt snarere enn et geografisk definert arbeidsfelt. Samtidig er også den enkelte stat en kompleks organisasjon som i høy grad er funksjonelt spesialisert. Det innebærer at vi er på vei i et komplekst «transgovernmentalt» styringssystem, hvor nasjonale myndigheter (i noen grad) også subnasjonale og over - eller internasjonale organisasjoner virker sammen, og hvor myndighetsområdene er avgrenset dels geografisk, dels funksjonelt.
3. Internasjonale organisasjoner opprettes i utgangspunktet av stater, for å ivareta bestemte oppgaver. Men når de først er etablert, inntreier en egen dynamikk som virker til å frigjøre organisasjoners «tilbud» fra medlemmenes «etterspørsel». Over tid vil det derved oppstå et gjensidig påvirkningsforhold mellom medlemsstater og organisasjon; stater danner organisasjoner som så i sin tur påvirker de statene som opprettet dem (Hovi og Underdal 2008, 202).

5. Analyse og drøfting

I denne oppgaven har vi sett på eurokrisen og videre vil vi diskutere om to utvalgte integrasjonsteorier kan brukes til å belyse den. Vi vil dele analysen i to hvor vi starter med bakgrunnen for krisen sett i lys av nyfunksjonalistisk teori. Deretter vil vi se på om håndteringen av eurokrisen kan forstås gjennom liberal intergovernmentalisme.

5.1 Integrasjon og eurokrise sett i lys av nyfunksjonalistisk teori

Kanskje det viktigste (og mest diskuterte) konseptet i det nyfunksjonalistiske arsenalet har vært ideen om «spillover» som ble brukt til å skildre mekanismene som angivelig drev prosessene om regional integrasjon (Rosamond 2000, 59). Spillover refererer til måten opprettelsen og fordypelsen av integrasjon i en økonomisk sektor vil skape press for videre økonomisk integrasjon innenfor og utenfor den sektoren, og økt autoritær kapasitet på EU-nivået (Haas 1968, spesielt 283-317, i Rosamond 2000, 60). Enkelt sagt opprettholdt spilloverhypotesen at integrasjonen av kull- og stålsektorene i en gruppe av vesteuropeiske land ville gi betydelige fordeler for økonomiske nøkkelaktører. Men full integrering av kull- og stålsektorene vil ikke bli oppnådd uten integrasjon i beslektede sektorer av økonomien. Lindberg ((1963, 10) i Rosamond 2000, 60) definerte spillover som en situasjon der en gitt handling, relatert til et spesielt mål, skaper en situasjon der det opprinnelige målet kan bare bli støttet opp under av videre handlinger, som i sin tur skaper vilkår og et behov for mer handling osv.

Ideen om spillover forutsatte at medlemslandenes økonomier var relativt gjensidig avhengig av hverandre før igangsettelsen av integrasjonsprogrammet (Mutimer 1989, i Rosamond 2000, 60). Ikke bare var integrasjon sett på som et positivt utfall for alle parter, men problemer i en sektor kunne ikke avhjelpes uten å ty til handling i andre sektorer. Så spilloverens logikk var delvis om generering av den tidligere nevnte «ekspansive logikken», hvor et større område av økonomiske funksjoner ble dratt inn i det integrerende nettet. Med det var også en logikk om «fordypning» innenfor ideen om spillover. En tollunion mellom en gruppe av stater kunne operere med større effektivitet hvis de deltakende statene forsøkte å opprette stabile valutakurser i forhold til hverandre. Koordinering av valutakurser vil videre innebære behovet for bredere samarbeid i pengepolitikken. Kort fortalt kan den funksjonelle spilloverprosessen bli brukt til å

forklare den historiske overgangen fra EKSF til økonomisk og monetær union (Rosamond 2000, 60).

Teoretisk fornyelse sammenfalt med en tilsynelatende renessanse i europeisk integrasjon som begynte fra midten til slutten av 1980-tallet. Den mest åpenbare manifestasjonen var Enhetsakten av 1987 som tilførte det første settet av tillegg til de grunnleggende Roma traktatene (Rosamond 2000, 98). Enhetsakten var, bortsett fra å tilrettelegge institusjonell reform og utvidelsen av EU-kommisjonens kompetanse, mest kjent for måten den la ned en tidsplan for gjennomføringen av Fellesskapets indre marked. Den gjenopplivet også debatter i Europa om arten og omfanget av fremtidig integrasjon. Enhetsakten forsøkte å skape, ifølge artikkel 13, «et område uten interne grenser der fri flyt av bevegelse av varer, personer, tjenester og kapital er sikret». Det indre markedsprogrammet brakte med seg betydelige forventninger til spillover. Tilleggene til en såkalt «sosial dimensjon» til det indre markedsprogrammet, ble sett på av noen som essensiell til å bøte på de verste effektene til den betydelige rekonstrueringen av markedet som ville oppstå. Den liberale logikken om å forsøke å komplettere det indre marked ville dessuten bli fulgt av punktet der medlemsstater kunne, i alle hensikter og saker, dele et indre økonomisk rom med en felles pengeenhet og en sentral monetær union. Oppklaringen av slik logikk ga en opplagt begrunnelse for avgjørelsene angående økonomisk og monetær union, som ble tatt i Det europeiske råds møte i Maastricht i desember 1991, som i sin tur fremstilte traktaten om den Europeiske Union (1992). Til sist var den lovgivende agendaen til Enhetsakten veiledende til behovet for å reformere EU kommisjonens beslutningsprosess for å minimere mellomstatlig «trafikkork» og maksimere omfanget for en rask og effektiv beslutningsprosess (Rosamond 2000, 99).

Gjennom integrasjon av typen Kull- og stålfellesskapet skapes en overnasjonal institusjon som bemannes av politikere og/eller byråkrater fra medlemslandene. De ser det som sin oppgave å få integrasjonen til å fungere best mulig. Siden sektorene i økonomien henger så tett sammen- og dette er bindeleddet mellom funksjonell og politisk spillover- vil eurokratene innse at ytterligere integrasjon er nødvendig. De blir dermed pådrivere i integrasjonsprosessen. De samme personenes ønsker om utvidede fullmakter og mer makt og ressurser kan virke i samme retning (Claes og Førland 2010, 36). Selv om statene bestemmer oppstart av integrering, er staten ikke lenger den viktigste aktør i prosessen.

Effekten av "spillover" er en automatisk spiral hvor medlemslandene mister kontroll over noe av sin nasjonale suverenitet.

Etableringen av det indre marked ga nyfunksjonalismen en ny vår. Det indre marked kan betraktes som en slags funksjonell spillover fra tollunionen: Etter at toll og kvoter ble fjernet, ble det tydelig hvor dysfunksjonelt det var med andre typer handelshindringer. Den nye nyfunksjonalismen opererer med en slags spillover oppover mot stadig nye lag av økonomien: fra toll og kvoter til andre handelshindringer til valutaer til skattepolitikk (Claes og Førland 2010, 36-37).

Politisk spillover oppstår når eksistensen av overnasjonale organisasjoner setter i bevegelse en selvforsterkende prosess av institusjonsbygging. Reguleringen av moderne økonomi, integrert internasjonal økonomi krever teknokratisk tilsyn av overnasjonale myndigheter. I EU er disse embetsmenn og regjeringsmedlemmer i Brussel, Luxembourg og Strasbourg. Disse autoritetene får da en uunngåelig autoritet. Nyfunksjonalistisk teori gir en bestemt rolle til Kommisjonen, «arketyper til et aktivistisk byråkrati» (Moravcsik 1993, 475).

Internasjonal integrasjon kan beskrives gjennom stadier for nedbrytning av økonomiske skranker og oppbygning av rammer. I følge Østerud (2007, 314) ser en vanlig inndeling av stadier slik ut:

1. Handelsavtale- hvor omfang og vareslag varierer, og hvor partene har forskjellige utenriksøkonomiske ordninger utenom avtalen.
2. Frihandelsområde- hvor indre tollbarrierer er avskaffet, men hvor landene kan ha ulike tolltariffer utad.
3. Tollunion- hvor det er felles tollsatser utad i tillegg til bortfall av indre tollmurer. Unionens felles tollsatser kan enten være de samme overfor alle andre land, eller diskriminere mellom ulike tredjeland.
4. Fellesmarked- hvor restriksjoner på arbeids- og kapitalbevegelser mellom medlemslandene er fjernet i tillegg til tollunionen.
5. Økonomisk union- hvor økonomisk politikk er harmonisert ut over tollfelleskap og åpne markedsbevegelser, f.eks. gjennom felles valuta, felles sentralbank og samordnede avgifter. Her kan en større eller mindre del av den samordnende økonomien administreres gjennom nasjonale organer, eller overføres til fellesinstitusjoner.

6. Politisk føderasjon- hvor den økonomiske union videreføres gjennom samordnet jurisdiksjon og overnasjonal myndighet innen områder som finanspolitikk og forsvar.

Østeruds stadier har flere klare likhetstegn med det som har skjedd i Europa siden kull- og stålunionen ble dannet. Kull- og stål unionen kan sies å være en handelsavtale mellom seks land. Gjennom Roma-traktaten i 1957 ble det etablert både frihandelsområde og tollunion som er stadiene to og tre i Østeruds opplisting. På 1960- tallet stoppet integrasjonsprosessen opp. I det hele tatt passet Roma-traktaten dårlig inn i nyfunksjonalismen. Tollunionen innebar integrasjon i alle sektorer, ikke primært i nabosektorene til Kull- og stålfellesskapet. Den sektoren som virkelig ble integrert som følge av EEC, nemlig jordbruket, befant seg så fjernt fra kull og stål som det var mulig å komme. Riktignok ble det etablert et Atomenergi-fellesskap, men ikke som følge av smitte fra kullsektoren. Andre energisektorer, som olje og vannkraft, forble fullstendig uintegrert. Empiri og nyfunksjonalistisk teori stemte dårlig overens (ibid). Her passer dermed Østeruds oppramsing ikke helt inn. Det fjerde stadiet er et felles marked, dette ble etablert ved Enhetsakten i 1986. Det er lett å finne politisk spillover i prosessen som ledet fram til Enhetsakten: både Kommisjonen, parlamentet og domstolen var pådrivere for økt integrasjon (Claes og Førland 2010, 37). Det indre marked kan som nevnt betraktes som en slags funksjonell spillover fra tollunionen: Etter at toll og kvoter ble fjernet, ble det tydelig hvor dysfunksjonelt det var med andre typer handelshindringer (Claes og Førland 2010, 36-37). Økonomisk union er det femte stadiet. Dette er delvis oppfylt, ved felles valuta og felles sentralbank, mens finanspolitikken ikke er fullt ut integrert. Nyfunksjonalismen og særlig spillover-effekten fra det indre marked ledet en del integrasjonsentreprenører til også å arbeide for integrasjon av valutaene i Europa. Et av hovedmotivene for å innføre euro var å fjerne handelshindringer som hadde med valutasvingninger å gjøre. Dermed kunne man styrke handelen over grensene og sikre økonomisk vekst og stabilitet i Europa. Men det var også viktig å skape en følelse av felles identitet på tvers av landegrensene (ndla.no). Uten en slik integrasjon av valutaene ville ikke de sør-europeiske landenes gjeldskrise endt opp i en eurokrise. Ved å fastlegge vekselraten og delegere pengepolitikken (rentefastsettelsen) til den Europeiske Sentralbanken (ESB) har EU fratatt nasjonale regjeringer to av virkemidlene til å stimulere økonomiene og skape vekst. Medlemsstatenes manøvreringsrom er svekket, og krisen viser at EU ikke har verktøy til å kompensere denne mangelen. EU har skapt et indre marked og en felles valuta, men har ikke fått kompetanse til å skattlegge og føre en økonomisk politikk. Dette er fortsatt

statenes domene. I det lange løp er det klart at det er vanskelig å se hvordan det monetære samarbeidet kan fortsette uten et finansdepartement. EU mangler ressurser til å balansere de negative konsekvensene av markedøkonomien (Eriksen 2010). Siden EU mangler fiskal kompetanse og finanspolitikken ikke er integrert så kan man ikke overføre penger fra de delene av EU med sterk økonomi til de delene av EU med svak økonomi, slik man gjør innenfor det enkelte land. Det siste stadiet- politisk føderasjon- er ikke oppfylt. Det er uenighet og diskusjoner om utviklingen vil ta en slik retning.

5.2 Håndtering av eurokrise i lys av liberal intergovernmentalisme

Årsakene til finanskrisen i 2008-2010 er sammensatte og til dels omstridte, men det er enighet om en del sentrale trekk. Det var mye overskuddslikviditet i de internasjonale finansmarkedene som følge av makroøkonomiske og finansielle ubalanser. Handelsoverskudd i framvoksende økonomier og underskudd i enkelte store tradisjonelle industriland bidro til dette, men utviklingen ble også understøttet av lave styringsrenter i toneangivende land (Meld. St. 12 2012–2013a). I flere land har også andelen av nasjonalinntekten som må brukes til gjeldsbetjening økt som følge av fall i verdiskapingen (ibid). Kostnadene ved krisehåndtering og det økonomiske tilbakeslaget har bidratt til at bank- og finanskrisen har utviklet seg til en statsgjeldskrise i flere tradisjonelle industriland. Den samlede bruttogjelden for offentlig forvaltning i industrilandene er nå på nivåer vi tidligere bare har sett i forbindelse med krig. Til tross for vedtatte og planlagte innstramminger i offentlige budsjetter vil gjelden øke ytterligere framover. IMF har beregnet at industrilandene som gruppe må stramme inn budsjettene med nærmere 10 pst. av BNP innen 2020 dersom bruttogjelden som andel av BNP skal komme under 60 pst. innen 2030 (ibid).

Liberal Intergovernmental analyse ble først brukt til å forklare forhandlinger om Enhetsakten (Wang). Andrew Moravscik argumenterer kraftig i sin artikkel "Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community" for at forhandlingene som ledet frem til signering av Enhetsakten var preget av mellomstatlige forhandlinger mellom de tre store EU-medlemsstatene: Frankrike, Tyskland og Storbritannia (Moravscik 1991 i Meerts 2008). Mellomstatlige forhandlinger har vært den viktigste drivkraften bak dannelsen av traktater. Traktatene fastsetter prinsipper for det politiske samarbeidet mellom landene, legger føringer på fellesskapsorganenes makt, utformer handlingsregler for både individer, interessegrupper

og representanter for nasjonale myndigheter, og fastsetter prosedyrer for hvordan beslutninger skal tas i fellesskap (Claes og Førland 2010, 25). I motsetning til nyfunksjonalismen, sentrerer liberal intergovernmentalisme om å forklare påvirkning av nasjonale interesser. Denne teorien stiller statene som den ultimate beslutningstakere og overlater bare begrenset myndighet til overnasjonale institusjoner for å oppnå spesifikke mål. Overnasjonale institusjoner er bare verktøyet for medlemslandene å maksimere sine nasjonale interesser (Wang).

Eurosonen er ikke satt opp for å håndtere kriser. Det ble for eksempel ikke opprettet noe krisefond med oppgave til å håndtere de finansielle konsekvensene av økonomiske ubalanser, slik arkitektene bak Bretton Woods tenkte da de foreslo å opprette IMF. I stedet er all vekt lagt på å forebygge kriser gjennom pakter om finanspolitisk disiplin; vekst- og stabilitetspakten, eller ved selvbinding; om et lands statsobligasjoner faller i verdi og rentene stiger har ikke ECB lov til å drive støttekjøp for å holde rentene nede. Hvis ECB hadde vært like raus overfor Hellas i 2010 som den var med bankene i 2008 og 2009 kunne krisen sannsynligvis utviklet seg mye mindre dramatisk (Underhill 2011 i Claes et al. 2012, 236).

Statsledernes motivasjon for å etablere en organisasjon som EU er at de gjennom et institusjonalisert samarbeid kan oppnå gevinster de ikke kunne fått på egen hånd. For å oppnå slike gevinster må statene avgi noe av sin formelle kontroll over seg selv, det vil si at de må avgi noe av sin suverenitet. Gjennom å samle suverenitet i fellesskapsorganer oppnår statene i fellesskap mål som de ikke kan oppnå hver for seg (Claes og Førland 2010, 26). Spenningen i EUs beslutningsstruktur ligger i forholdet til Ministerrådet, Europakommisjonen og Europaparlamentet – og forholdet mellom EU-organene og medlemslandenes regjeringer. Hittil har kommissærene og EU-parlamentarikere presset på for å utvide EUs myndighets-område og derigjennom sin egen makt. De har også spilt på lag i bestrebelsene for å øke Europaparlamentets rolle i Unionens beslutningsstruktur. Ministerrådet og de enkelte regjeringene har vært mindre lystne på å dele sin makt med Europakommisjonen og Europaparlamentet (Claes og Førland 2010, 29). Det er liten tvil om at den daglige politiske og forvaltningsmessige aktiviteten i EUs institusjoner skjer ganske frikoplest fra medlemslandene. Fra dag til dag kan man si at EU har høy grad av autonomi. Dette betyr mindre dersom statslederne fatter de store og viktige beslutningene og legger de institusjonelle rammene for den daglige driften av EU (ibid).

Et sentralt område hvor medlemslandene har beholdt det meste av kontrollen, er finanspolitikken, dvs. hvordan staten skaffer seg inntekter og hvordan disse brukes. Kontroll over skattlegging og offentlige overføringer er essensielt for politisk makt. Det koster penger å realisere de aller fleste politiske mål. I dag er EUs budsjett så beskjedent i forhold til de midler medlemslandenes regjeringer disponerer over, at Brussel og Strasbourg umulig kan spille noe annet enn annenfiolin (Claes og Førland 2010, 30-31).

Enkelt sterke stater har vært mer fremtredende enn europeiske institusjoner den siste tiden. Så snart som finanskrisen begynte, og fulgte med eurokrisen i 2008- 2010 var kommisjonen satt på sidelinjen av franskmennene og tyskerne, fordi de ikke følte at de hadde den ekspertisen, at de ikke hadde de pengene, de ønsket ikke å bestemme hva som måtte gjøres med deres penger (Grant 2012). Tyskland og Frankrike har også lagt hindringer i veien for forhandlingene om en bankunion (klassekampen.no). Her er det igjen, i tråd med liberal intergovernmentalisme, statene som er de aktive aktørene, og ikke institusjonene.

Den økonomiske og politiske integrasjonen i euroområdet har skutt fart de siste årene som et ledd i krisehåndteringen. Deltakerlandene er enige om tiltak for å styrke den økonomiske og finansielle stabiliteten. Det er opprettet en permanent ordning for å kunne gi lån til medlemsland i økonomisk krise. Det økonomiske samarbeidet mellom eurolandene er også styrket og gjort mer forpliktende, blant annet i finanspolitikken. Et bedre rammeverk for å oppdage og korrigere makroøkonomiske ubalanser er nå på plass. I tillegg har de fleste EU-landene, herunder alle i euroområdet, vedtatt en ny finanspolitisk traktat som stiller krav om at det underliggende, strukturelle budsjettunderskuddet må være mindre eller lik 0,5 pst. av BNP i det enkelte budsjettår. På finansmarkedsområdet er det enighet om å overføre ansvar fra nasjonalstatene til fellesskapet, blant annet ved at finansinstitusjoner skal underlegges en felles europeisk tilsynsmyndighet. Det gjenstår arbeid med å konkretisere og sette i verk tiltakene (Meld. St. 12 2012–2013b).

I løpet av de siste to årene, har eurososmedlemmene gjort en bemerkelsesverdig jobb for å administrere de kortsiktige symptomene på krisen, selv om kostnadene har vært store. Men en langsiktig utfordring gjenstår: å få europeiske økonomier til å møtes, det vil si å sikre at deres innenlands makroøkonomiske atferd er tilstrekkelig lik hverandre for å tillate

en felles pengepolitikk til en rimelig pris. For at dette skal skje, må både kreditorland, som Tyskland, og underskuddslandene i Sør-Europa samordne sin utvikling av offentlige utgifter, konkurranseevne, inflasjon, og andre områder (Moravcsik 2012). Dette viser igjen at statene er de ansvarlige aktørene når det gjelder å få det kriserammede Europa opp å stå igjen.

6. Konklusjon

Det har helt klart foregått en spilloverprosess fra Kull- og ståunionen og fremover helt til dagens økonomiske union. Integrering i ett saksområde gir som vi har sett insentiver for beslutningstakere om å vurdere integrering i et annet saksområde. Integrering gjennom etablering av et felles marked gjorde det viktig å skape Enhetsakten, og senere gjorde ordningene rundt Enhetsakten det fornuftig å snakke om en økonomisk og monetær union. Men dette har likevel ikke skjedd helt i tråd med teorien. Integrasjonen har både stoppet opp i perioder og spilt over til andre ubeslektede områder. Dette viser at prediksjonen om spillover ikke har fullstendig slått til.

Hadde det ikke blitt etablert en økonomisk og monetær union med felles valuta, ville det ikke oppstått en eurokrise, siden landene da hadde muligheten til å regulere sin valuta. Vi ville nok sett kriser i de landene med skakkjørt økonomi, men det ville ikke ha rammet hele eurosonen i den grad det nå har gjort.

Vi mener derfor at det vil være fruktbart å bruke nyfunksjonalismen til å forklare hendelsesforløpet mot eurokrisen. Begrensningen ved nyfunksjonalismen er at den ikke forklarer de motstridene interessene mellom medlemsstatene og overnasjonale institusjoner. Dette kan forklares bedre av liberal intergovernmentalisme.

Mellomstatlige forhandlinger har stor forklarende verdi om viktige øyeblikk i europeisk integrasjon. Slike forhandlinger ledet for eksempel frem til signeringen av Enhetsakten, og senere Maastricht-trakten, som opprettet en økonomisk og monetær union med felles valuta. Slike forhandlinger er viktige i teorien om liberal intergovernmentalisme. Det er statene og ikke de overnasjonale institusjonene som driver denne typen forhandlinger. Det er også statene som i stor grad har vært nødt til å håndtere eurokrisen. Dette er i tråd med liberal intergovernmentalisme, som bare vil overføre begrenset myndighet til overnasjonale institusjoner. Statene har forsøkt å etablere institusjoner som har til hensikt å håndtere krisen, og vil dermed overføre noe av sin makt til disse. Men siden EUs budsjett er så beskjedent, er det de enkelte statene som har vært nødt til å trå til og i stor grad ta seg av krisehåndteringen. Dette tyder på at liberal intergovernmentalisme vil være en relevant teori å bruke for å forklare håndteringen av eurokrisen.

6.1 Implikasjoner for videre forskning:

I følge Østerud (2007, 314) kan internasjonal integrasjon beskrives gjennom seks stadier for nedbrytning av økonomiske skranker og oppbygning av rammer. Det sjette stadiet viser til en politisk føderasjon- hvor den økonomiske union videreføres gjennom samordnet jurisdiksjon og overnasjonal myndighet innen områder som finanspolitikk og forsvar. Ved videre forskning kan det undersøkes om integrasjonsprosessen går i denne retning, eller om den er på vei mot en helt annen ende av skalaen, mot en oppløsning.

7. Litteraturliste

Ajnnews. 2013. Study On Diseases Spreading Owing To Eurozone Crisis Which Is Degrading The Health.

<http://www.ajnnews.com/study-on-diseases-spreading-owing-to-eurozone-crisis-which-is-degrading-the-health/> (lest 25.04.13).

Andersen, Svein S. 2013. *Casestudier. Forskningsstrategi, generalisering og forklaring*. Bergen: Fagbokforlaget.

Claes, Dag Harald, Helge Hveem og Bent Sofus Tranøy. 2012. *Global økonomi, krise og politisk styring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Claes, Dag Harald og Tor Egil Førland. 2010. *EU mellomstatlig samarbeid og politisk system*. Oslo: Gyldendal.

Engelstad, Fredrik (red.). 1999. *Om makt, teori og kritikk*. Oslo: Gyldendal.

Eriksen, Erik O. 2010. *Trenger sterkere EU-styring*

<http://www.sv.uio.no/arena/personer/vit/erikoer/blogg/sterkere-eu-styring.html> (lest 27.04.13)

Europaportalen. 2012. *Kort om EU og EUs historie*.

<http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/fakta-115259/kort-om-eu.html?id=685170> (lest 12.02.13).

Finansdepartementet. 2013a. *Perspektivmeldingen 2013*. Meld. St. 12 (2012–2013).

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-12-20122013/2/3.html?id=714067> (lest 14.04.13).

Finansdepartementet. 2013b. *Perspektivmeldingen 2013*. Meld. St. 12 (2012–2013).

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-12-20122013/2/3/2.html?id=714069> (lest 14.04.13).

Finansdepartementet. 2012. *Revidert nasjonalbudsjett*. Meld. St. 2 (2011–2012). Oslo: Finansdepartementet.
<http://www.regjeringen.no/upload/STM201120120002000DDDPDFS.pdf> (lest 27.04.13).

Forskningsrådet. 2012. *Europa i endring - fase 2: 2013-17. Faglig og tematisk grunnlag*.

Frisvold, Paal. 2012. *EUs Nobelpris: Viktig og til riktig tid*.
<http://e24.no/kommentarer/spaltister/eus-nobelpris-viktig-og-til-riktig-tid/20285859> (lest 10.04.13).

Føllesdal, Anders. 2012. *Virker mot sin hensikt*.
http://www.nrk.no/ytring/virker-mot-sin-hensikt_-1.8356627 (lest 10.04.13).

Gjærvold, Einar. *EUs oppbygning*.
<http://ndla.no/nb/node/11047#> (lest 11.02.13).

Grant, Charles. 2012. *The Euro Crisis and its Implications for European Institutions*.
<http://constitution-unit.com/2012/07/03/video-the-euro-crisis-and-its-implications-for-european-institutions-charles-grant/> (sett 21.02.13).

Grasaas-Stavenes, Eirik. 2012. *All makt til Draghi*. Klassekampen
<http://www.klassekampen.no/60982/article/item/null/all-makt-til-draghi> (lest 23.02.13).

Heywood, Andrew. 2004. *Political Theory. An Introduction*. New York: Palgrave

Hovi, Jon og Arild Underdal. 2008. *Internasjonalt samarbeid og internasjonal organisasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jacobsen, Dag Ingvar. 2005. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Kalnes, Øyvind, Ole Gunnar Austvik og Heidrun Sørli Røhr. 2010. *En akkurat passe lang introduksjon til internasjonale relasjoner*. Oslo: Cappelen Damm.

Lie, Ragnar. 2010. *EU-Leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Moravcsik, Andrew. 2012. *Europe After the Crisis. How to Sustain a Common Currency*.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/137421/andrew-moravcsik/europe-after-the-crisis>
(lest 22.04.13).

Moravcsik, Andrew. 1993. *Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach*. Harvard University.
<http://www.eustudies.gr/wp-content/uploads/2012/03/Moravcsik-JCMS-1993.pdf> (lest 19.04.13).

NHO. 2012. 20 år siden Maastricht: *Noe nytt under solen?*
<http://www.nho.no/eu-og-eoes/20-aar-siden-maastricht-noe-nytt-under-solen-article24276-74.html> (lest 14.03.13).

NRK. *Den Europeiske sentralbanken*.
<http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.8356110> (lest 14.02.13).

Rosamond, Ben. 2000. *Theories of European Integration*. New York: Palgrave.

Rusten, Grete. 2003. *Internasjonalisering, globalisering og regional utvikling- strategier og utfordringer for næringslivet*.
<http://www.regjeringen.no/Upload/KRD/Vedlegg/REGA/distriktskommisjonen/1.Rusten.pdf> (lest 10.04.13).

Ruud, Morten og Geir Ulfstein. 2011. *Innføring i folkerett*. Oslo: Universitetsforlaget.

Store Norske leksikon. 2013. Euratom. <http://snl.no/EURATOM> (lest 12.02.13).

Utenriksdepartementet. 1993-94. *Om medlemskap i Den europeiske union*. St. meld. 40 (1993-94). Oslo: Utenriksdepartementet.
http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/19931994/st-meld-nr-40_1993-94/1.html?id=190910 (lest 20.02.13).

Utenriksdepartementet. 2012a. *Utenfor og innenfor*. NOU 2012:2. Oslo: Departementenes servicesenter.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/nou-er/2012/nou-2012-2/28.html?id=669860>
(lest 29.04.13).

Utenriksdepartementet. 2012b. *Utenfor og innenfor*. NOU 2012:2. Oslo: Departementenes servicesenter.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/nou-er/2012/nou-2012-2/7/2.html?id=669407>
(lest 14.03.13)

Wang, Rachel. *The Fate of the European Union*.

<http://www.global-politics.co.uk/Archive/The%20Fate%20of%20the%20EU.htm> (lest 23.04.13).

Østerud, Øyvind. 2007. *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.